

ИВАН ПОПОВ - МОДЕРЕН ПОЛИТИК И ДЪРЖАВНИК

Александър Лилов

Александър Лилов – професор, доктор на философските науки, член-кореспондент на БАН. Работи в областта на философията на културата, естетиката и политологията. Автор е на монографии и научни трудове, по-важните от които са: „Към природата на художественото творчество“ – преведена на руски, полски, китайски, чешки език, „Въображение и творчество“, „Европа – да бъде или да не бъде“, „Европа – диалог и сътрудничество“, „Диалогът на цивилизациите. Световният и българският преход“ – преведена на китайски език, тритоникът „Информационната епоха“; както и на над 200 публикации у нас и в чужбина. Директор е на Центъра за стратегически изследвания.

Не бих могъл да напиша за всички политици, с които съм работил или които заемат предно място в историята на българския социализъм и на Българската социалистическа партия. Други ще го направят много по-добре от мен. Но и не бих могъл да не напиша за един деец, когото много уважавам – проф. Иван Попов. Той е един от най-интересните държавници и личности, които съм срещал през социалистическо време. Винаги, когато съм се замислял за този човек, върху екрана на паметта ми светва фразата, всъщност парафраза, на Димитър Благоев – „съвременник на бъдещето“. Тя така добре му стои, сякаш за него именно е предназначена. Освен външния министър Иван Башев другата европейски тип фигура в държавното ръководство на страната през 70-те години на XX век бе проф. Иван Попов. Когато през 1972 г. и аз влязох в това ръководство, той вече бе член на Политбюро и заместник-председател на Министерския съвет, а по-късно – на Държавния съвет. Казвам от европейски тип, а не класа, не защото не бе от европейска класа – тъкмо обратното, а защото в партийното и държавно ръководство тогава имаше и други фигури от европейска класа, например Живко Живков или току-що споменатият Иван Башев.

Проф. Попов, или бай Иван, както го наричах тогава, тъй като съм 25 години по-млад от него, бе именно европейски тип български политик. В моите очи той бе една от нестандартните фигури в тогавашното Политбюро. Той рязко се отличаваше от другите по манталитет, стил на говорене и поведение, по езика, дрехите и маниерите си, по начина на мислене и по взаимоотношенията си с колеги, приятели и опоненти. Ако би могло с една дума да го характеризирам, той бе нестандартен. Нестандартен български политик и държавник от този период.

Бих посочил четири-пет белега, или, ако предпочитате – четири-пет елемента на тази негова нестандартност, която ставаше ясна още при първия делови или чисто човешки контакт с него: високо образование, получено в престижни европейски учебни заведения и академични институции; висок професионализъм в своята област и алергия към общите приказки и към проявите на некомпетентност; европейски тип деловитост и ефективност в работата; самодисциплина, която го поддържаше винаги на ниво и респектиреше другите; експертно, морално и личностно самочувствие, което го държеше далеч от задкулиските интриги и което не можеха да му простят интригантите. Подчертавам, това бяха не толкова черти на неговото възпитание, колкото определящи слагаеми на неговата личност. Такъв съм го запомнил бай Иван.

Компетентен, устремен към целта и отговорен. Неговата дума тежеше и вътре, и вън от страната, защото и професионалният, и деловият, и моралният му авторитет беше доказан. Навсякъде, където е работил. Блясъкът на качествата му беше по-силен от блясъка на поста му.

Животът на бай Иван се бе сложил така, че ранните си години, когато се изгражда личността на човека, той бе прекарал в небалкански условия – във Франция, Унгария и Германия. Навярно затова доминиращи при него бяха европейските критерии и стандарти. Той

бе българин и патриот до мозъка на костите си, но бе българин от ново, а не от „старо време“. Искаше да види, или по-скоро да направи България европейска – развита, просперираща, а не провинция на Европа. Имаше идеи и визия как да стане това. И ги следваше със създаване на модерни отрасли в българската икономика, с подготовка на ново поколение български инженерни кадри, с подбор на способни мениджъри и вкореняване на ново технологическо мислене, с извеждане на страната на перспективни икономически позиции в СИВ и в европейската икономика. В Политбюро проф. Иван Попов ми правеше силно впечатление с три неща.

Първо – с високата компетентност на своите икономически преценки и позиции. Не мисля, че бе от най-изкусните политици, беше сприхав по характер. Прекалено директен, неотстъпчив и рядко затворен за компромиси. Но бе номер едно в професионалната обосноваемост и надеждност на своите гледища. Езикът му беше остър, понякога може би излишно остър, но остро тата винаги почиваше на точна информация, на безупречен експертен анализ, на силни аргументи. Можеше по една или друга причина да не приемаш негова оценка или становище, но не можеше да не се вземат предвид неговите професионални аргументи.

Второ – с иновационния характер на своите виждания за развитие на нашата икономика и по-специално на нашата индустрия. Бай Иван беше не само първокласен технократ – с европейска диплома и от европейски мащаб като икономическо, техническо и технологическо мислене, а и в истинския смисъл на думата технократ иноватор. Той следеше от първа ръка световното индустриално развитие (имаше широки контакти в Европа, Япония, САЩ и СССР, владееше свободно френски, немски, руски и унгарски). Имаше иновационен талант. Новаторството беше в кръвта му от млади години до края на дните му. (Спомням си как на покрива на вилата си сам проектира и постави оригинални слънчеви батерии за отопление и все искаше да постави подобни с нови негови подобрения и в моята вила. Виждал съм го с каква стръв доказваше как някои модерни военно промишлени технологии може да се прилагат и в гражданската индустрия.)

Шанс беше за България, че с индустриалното и технологическото развитие на страната през 60-те и 70-те години се занимаваше проф. Иван Попов. В тези години в най-напредналите западни страни започваше преходът от индустриалната към постиндустриалната епоха, науката мощно и тотално навлизаше в производството, разгръщаше се световна научна, технологическа и комуникационна революция. Той имаше не само информация, а и страхотен усет за новото техническо и технологическо развитие на света. Неслучайно именно той имаше решаващ принос за специализацията на България в електрониката и в компютърното производство в рамките на СИВ. Това беше страхотна крачка напред. Малка България стана най-големият производител и износител на компютърна техника в социалистическата общност. Само това да беше направил бай Иван, името му пак щеше да блести със златни букви сред строителите на съвременна България.

Трето – Иван Попов силно впечатляваше с вътрешно присъщата си цивилизованост, с небалканския си манталитет и начин на мислене. Не става дума само за това, че у него нямаше и следа от провинциализъм, от байганьовската малокултурност и арогантност или от андрешковската селска хитрост. И даже не толкова за това, че бай Иван носеше европеизма вътре в себе си. Най-същественото в неговия европеизъм не бе европейската му поведенческа култура, колкото и важно да е това, а европейската му менталност. Умонастроение, кръгозор, ценности. Бай Иван не бе франкофил или германофил, а безукорен българофил. Като личност и като политик обаче бе надживял балканското. Балканската „криворазбрана цивилизация“ и неподатливост на позитивно дългосрочно мислене, балканската завистливост и управленска „шуро-баджанащина“, празнотумието и безотговорността му бяха органично чужди. Той подкрепяше и издигаше хора с изяви професионални качества, поевропейчваше, както сам се изразяваше, условията и параметрите на работните места, стила на ръководителите,

отношенията между тях, начина им на мислене. Не търпеше дърдорковците, саркастично осмиваше любителите на „дългите маси“ и ласкателите, изпадаше в ярост от подлостта.

Проф. Иван Попов бе едромащабен български политик и държавник. Носител на модерна визия за икономическото развитие на страната.

Напълно съм съгласен с написаното от неговия ученик и съратник, известния български електрончик Васил Недев по случай 100-годишнината на Професора: „Модерна България за него означаваше преди всичко модерна икономика, основана на модерни технологии; модерно мислещи и действащи хора; модерни обществени отношения. (...) Той не признаваше друго качество на изпълнение освен най-високото. По качеството и сроковете не допускаше и най-малките компромиси. И това не беше поза, а гранитна убеденост, че високото качество и прецизната работа, стриктната дисциплина и самодисциплина, иновациите, изграждането на хора с чист морал, с много знания, с позитивно мислене и действие, които не се боят от трудностите, ще направят България модерна страна.“

Да, така е. Професорът бе една от големите и модерно мислещи фигури в Политбюро през 70-те години на XX век.

* * *

Иван Попов се свързва със социалистическите идеи още в ученическите си години. Той е брат на Емил Попов – известен български антифашист, радист на групата на Александър Пеев, разстрелян от фашистката полиция през 1943 година.

Самият Иван Попов е арестуван през 1925 г., пратен в затвора и изключен от училище. След като излиза от затвора, довършва частно гимназиалното си образование. Постъпва в Математическия факултет на Софийския университет и през 1930 г. се дипломира с отличие.

През 1933 г. заминава за Франция, където записва електроинженерство в известната Тулузка академия за наука и литература. Завършва я със златен медал и неговото име и сега стои на мраморния постамент на входа на академията. По-късно е избран за неин член-кореспондент. След завършване на академията работи в парижки завод, но го напуска и се завръща в София. Тук създава собствена фирма за електрически прибори.

През 1941 г. той се принуждава да напусне България и се установява в Будапеща, Унгария. Там работи седем години и става директор на един от големите заводи в страната.

Връща се в България през 1948 г. и е назначен за директор на обединение „Елпром“. Занимава се и с научни изследвания, получава професорско звание и е избран за ректор на Висшия машинно-електротехнически институт в София (Политехниката). През това време защитава докторска дисертация във Висшето техническо училище в гр. Илменау, Германия, и получава научната степен „Доктор на техническите науки“.

В Германия работи от 1958 до 1962 г. като директор на техническа лаборатория, а след това като директор на Института за високи напрежения.

При едно посещение през 1962 г. на официална българска делегация на най-високо равнище тогавашният първи партиен и държавен ръководител на ГДР Валтер Улбрихт казва на Тодор Живков, че имат намерение да издигнат на висок държавен пост един български професор – Иван Попов, и дава впечатляваща положителна оценка за неговите качества и работа.

След завръщането на делегацията Живков поставя въпроса в Политбюро, приема се решение да се покани Професорът в България и през ноември 1962 г. той е издигнат за председател на Държавния комитет за наука и технически прогрес (ДКНТП). Година преди това (1961 г.) проф. Иван Попов е избран за членкореспондент на Българската академия на науките. „Рецензенти са му както пише акад. К. Боянов – проф. Минчо Златев и член-кор. Ангел Балеvски. И двамата дават висока оценка на неговата дейност.“

Трябва да подчертая, че до средата на 70-те години Иван Попов се ползва с пълната подкрепа на Тодор Живков и последователно е издиган за председател на ДКНТП, министър на

машиностроенето и електрониката, вицепремиер на Министерския съвет и член на Политбюро. На всички тези постове той оправдава доверието и оставя след себе си големи стратегически и конкретни приноси.

В следващата част на статията ще се опитам да обобщя моето разбиране за тези приноси. Тук приваждам и оценките на видни наши научни и технически специалисти, които ясно се четат в заглавията на техните статии в сборника „Професорът отблизо“, издаден по случай 100-годишнината на Иван Попов.

Акад. Ангел Ангелов: „Учител на всички ни“.

Инж. Васил Недев: „Строител на модерна България“.

Акад. Васил Стурев: „Учен и технократ с изключителен принос за развитието на високите технологии“.

Инж. Иван Пехливанов: „Патриархът на новата българска индустрия“.

Инж. Йордан Младенов: „Стратегът на върховите технологии“.

Акад. Кирил Боянов: „Бурен живот, отдаден на България“.

Инж. Петър Кисъв: „Личност, изпреварила времето“.

Тези и останалите автори от този ценен сборник, работили дълго време под ръководството на бай Иван, вярно очертават образа му. Те трябва да бъдат поздравени за усилието им да поддържат жив в партийната и в националната памет образа и приносите на този забележителен партиен и държавен деец. За мен беше истинско удоволствие да прочета тяхната хубава и достоверна книга.

За съжаление, по някаква зла ирония на съдбата, и проф. Иван Попов плати традиционната нашенска цена за своята талантливост. Отдавна е забелязано, че България има добър генофонд, ражда ярки таланти, но твърде често им се радва чак след като си отидат от белия свят.

След втората половина на седемдесетте години бай Иван преживя поредица от огорчения. Отначало бе изваден от правителството и изпратен на работа в Държавния съвет. Скоро след това бе освободен и от Държавния съвет и от Политбюро и бе избран за председател на Управителния съвет на Научно-техническите съюзи (НТС), където работи 14 години. Той не се обиди, а издигна нивото на НТС на ново равнище. С респектиращо достойнство и верен на своя пословичен работохолизъм проф. Ив. Попов се отдаде с всичките си сили на това ново поприще. „Под негово ръководство са изградени редица домове на НТС в цялата страна, които и до днес са основа за развитие на научно-техническия прогрес. По негова лична инициатива е създаден Съюзът по автоматизация, който по-късно се трансформира в Съюз по автоматика и информатика. С широк кръгзор, висок професионализъм и голяма възискателност професор Иван Попов изиграва огромна роля за издигане ефективността и авторитета на тази организация. Активното излизане на НТС на обществената сцена и признаването на професионалния капацитет на техните членове е конкретно свързано с неговото име. Съществен е неговият принос тази организация да запази значима автономия и да се приема като достойна общност на творци и новатори.“

Трудно е да се отговори защо се случиха тези срывове в партийната и държавната кариера на проф. Иван Попов. Има различни мнения. Едни казват – защото не можа да се впише в тогавашната върхушка на партията и държавата. Добре, но как така 14 години, от 1962 до 1976 г., се вписваше, след това – не? Други смятат, защото е бил с няколко глави над другите. Над някои – да, но над някои – не. В Политбюро и в правителството имаше и други мащабни фигури.

Моята версия е следната. Определени хора, които бяха силни в задкулиската интрига, успяха да настроят Тодор Живков срещу Иван Попов. Ласкателството и сервилността бяха взели вече широки размери. Започна все понастойчиво да се внушава тезата, че главната заслуга и главният принос за създаването на новата българска индустрия принадлежат на първия партиен и държавен ръководител, а не на някого друго. Маститата фигура и персоналните заслуги на

проф. Иван Попов бяха прекалено големи, за да бъдат незабележими както вътре, така и навън, докато той бе в Политбюро и в правителството. Популярността му в чужбина като създател на българската електроника растеше. Ако добавим към всичко това и обстоятелството, че той наистина стърчеше над някои свои колеги в икономическата сфера – като че ли всичко отива на мястото си.

Мисля, че днес вече е ясно от какъв фундаментален характер са приносите на проф. Иван Попов за модерното развитие на българската индустрия. Те не се покриват и не трябва да се смесват с ниции други приноси, които впрочем също са естествена историческа реалност.

Кои са според мен най-важните заслуги на този бележит държавник?

* * *

Проф. Иван Попов е **БАЩАТА НА БЪЛГАРСКАТА ЕЛЕКТРОНИКА**. Това е неговата изключителна заслуга към съвременна България и неговият най-висок паметник.

Създаването на българската електроника и превръщането на страната през 70-те и 80-те години на XX век в най-големия износител на компютърна и друга електронноизчислителна техника в СИВ е едно от най-значителните постижения в съвременната история на България. Това е исторически момент в нашето развитие. Този факт сега не се съзнава в пълна мяра. Но е знаменателен. Малка България създаде и започна да изнася компютърна и друга електронно изчислителна техника още през втората половина на XX век. Началото на българската електроника е поставено през 60-те и 70-те години на XX век. Тогава в Съветския съюз и в България сред философите доминира негативно отношение към този нов клон в технологическото развитие на света, който скоро ще стане парадигмален за новата епоха. Пишат се философски книги, които носят заглавия клейма като „Кибернетиката – лъженаука“.

Именно в този ранен етап от навлизането на науката в производството и настъплението на кибернетиката се проявява стратегическата прозорливост и напредничавото професионално мислене на учения и държавника Иван Попов. Той притежава отлична научна подготовка, информиран е за главното направление в развитието на напредналите страни, ясно вижда радикалната преобразуваща роля на електрониката. И съумява да убеди Тодор Живков и държавното ръководство да се определи нейното създаване у нас като пръв държавен приоритет. Това е грандиозна заслуга на Професора.

Трябва да е абсолютно ясно: без него българската електроника нямаше да се случи. Разбира се, когато отбелязваме решаващата заслуга на Иван Попов, това не намалява, а още повече подчертава персоналните заслуги на хората, които бяха негови съратници и дейци от първата линия на българската електроника: акад. Любомир Илиев, доц. Богомил Гъдев, акад. Ангел Ангелов, акад. Кирил Боянов, акад. Васил Сгурев, инж. Васил Недев, инж. Иван Пехливанов, проф. Трайко Петков, инж. Петър Кисъв, инж. Йордан Младенов и много други, чиито имена нямам възможност да спомена тук. Не може да се отмени заслугата и на тогавашното държавно ръководство.

За кратко време в страната е изградена широка система от заводи: завод за запаметяващи устройства в Стара Загора, Пловдив и Пазарджик; завод за изчислителни системи и процесори в София; завод за магнитни глави в Разлог; завод за печатни платки в Русе и Търговище; завод за организационна техника в Силистра, Самоков и Пловдив; завод за памети и телеобработка в Търново; заводи за градивни елементи в София, Перник, Айтос, Кюстендил, Никопол, Сливен, Стара Загора и Ботевград. Изгражда се съвременна научна, развойна и информационна база. Създава се единно държавно обединение за управление на системата – „ИЗОТ“. Установяват се контакти и сътрудничество с водещите в електрониката държави и фирми. Държавни делегации начело с Иван Попов посещават Япония, САЩ, Германия, Франция и водят преговори с компетентните институции. Особено трайни и благотворни връзки се създават с японската фирма „Фуджицу“, от която се закупуват модерни изчислителни машини, технологично оборудване за производство и в която се изпращат на специализация за шест месеца и за година

български инженери и специалисти. Именно по договор с „Фуджицу“ се усвоява през 70-те години „ЗИТ 151“, единствената дотогава в СИБ електронноизчислителна машина трето поколение.

Изключителни са усилията и заслугите на Иван Попов за извоюване на специализация в СИБ за производство на електронноизчислителна техника. През 70-те години в СИБ се създават специална междуправителствена комисия на ниво министри и съвет на главните конструктори, които да дискутират и трасират пътя, по който да вървят социалистическите страни в тази област.

„Имаше – пише акад. Ангелов – две тенденции за бързото преодоляване на изоставането ни. Едната, горещо поддържана в бившия СССР, ГДР и др., бе да се ориентираме към английската фирма *ICL*, а другата – по пътя на *IBM* и неговите операционни системи и софтуерни продукти. Проф. Иван Попов води голяма битка и успя да наложи линията за съвместителство със системите на *IBM*, за да можем да спестим много време, като използваме готов разработен софтуер, докато разработим наш такъв. Втора голяма битка на високите нива беше разпределението на научноизследователската и конструкторската дейност за различните изделия, като страната, която първа създаде работещ и изпитан от международна комисия продукт, получи и специализация за неговото производство. (...)

Под ръководството на Иван Попов направихме задълбочен анализ и се реши България да се бори за специализация на един от по-малките централни процесори и на запомнящи устройства на магнитни ленти и магнитни дискове и на дискови пакети, което позволи нашите научно-технически специалисти да се концентрират върху малък брой изделия с голям икономически ефект. Битката беше много голяма и продължи на няколко заседания на съвета на главните конструктори и междуправителствената комисия.“

Битката е спечелена и България получава специализацията. Определящите причини за това са четири. **Първата** – създадената производствена и научна база. **Втората** – установеното сътрудничество с водещи фирми в чужбина и особено с „Фуджицу“ – Япония. **Третата** – наличието на голям брой и добре подготвени инженери и специалисти, преминали през специализации в съответните чуждестранни фирми. **Четвъртата** – подкрепата на СССР – главният пазар и потребител на тази продукция.

Накратко, през 70-те години България беше вече изградила системата на електронната си промишленост. Заводите заработиха с пълния си капацитет. Пазарите бяха големи и гарантирани. За 10 години бяха подготвени първокласни инженерно-технически специалисти и мениджъри. Ние станахме най-големият производител и износител на електронна промишленост в СИБ.

„ДСО „ИЗОТ“ – пише инж. Васил Недев – за седемнадесет години даде на България: валутни приходи – 11 230 милиарда валутни лева, и печалба – 6490 милиарда лева. А България похарчи за „ИЗОТ“ 633 350 млн. лева.“ И продължава по-нататък: „Паметен и незабравим за мен ще остане приемът в Кремъл, даден от министър-председателя на СССР Косигин, за наградените със съветски отличия за приноса им в развитието на ЕИТ в СИБ. Косигин и всички останали ръководители най-искрено и убедено в тостовете си благодаряха най-напред на проф. Иван Попов за изключителната му смелост и непоколебима вяра в успеха, за неизтощимата му енергия, за непреклонността му, за коректността и честността му, за безспорно първенстващата му роля в организирането и реализацията на развоя, производството и използването на компютърната техника в нашите страни.

А той в типичния си стил отговори:

– Всички тези хвалебствия не са за мен, а за хората, без които нищо нямаше да направим ние, тук събраните!...

Никога не съм се чувствал така горд като българин, както тогава...“

* * *

Изваждането на проф. Иван Попов от партийното и държавното ръководство е една от най-осъдителните и глупави грешки на Тодор Живков. Осъдителна – защото да обезглавиш най-перспективния икономически отрасъл на страната от неговия създател и силен мениджър означава да нанесеш сериозен удар по модерното развитие на страната. Глупава – защото да се лишиш от един способен технократ, който с нищо не застрашава политическото ти положение, а резултатите от неговите усилия украсяват визитката на твоя режим, е наистина глупаво. Но по нашите географски ширини и двете тези неща са често явление.

Десети ноември 1989 г. завари бай Иван на 81 години, но жизнен и със запазени интелектуални качества. Странно е, че нито едно от преходните правителства, не се обърна към него. Нещо по-лошо – оставиха го в забравата и в тежко финансово положение.

Най-необяснимото, което се случи у нас, бе разрушаването на българската електроника в годините на прехода. Много грешки и криминални престъпления бяха допуснати в преходното развитие на икономиката, които върнаха много назад икономическия статус на страната и жизненото равнище на българския народ. България днес е най-изостаналата и най-бедната страна в Европейския съюз. Но две неща са ирационални в нашия преход. Едното – съсипването на модерното едро, механизирано, химизирано и конкурентоспособно земеделие. Другото – ликвидирането на българската електроника във време, когато в целия свят се извършва преход от индустриалната в информационната, разберирай електронната, компютърната епоха. Създаването ѝ е изключително пасионарно дело. Ликвидирането ѝ – изключителен идиотизъм.

Да се надяваме, че ще се появят държавници, които ще възстановят мястото на компютъра в икономиката и в цялостното развитие на нова България. Сигурен съм, че мястото на проф. Иван Попов в съвременната българска история е запазено. Той е роден в самото начало на двадесетия век (1908 г.), но мислеше с парадигмите на двадесет и първия век и създаде българската електроника като велико постижение на нашата нация и държава и като знамение за бъдещото ни развитие.

Неговото място е в пантеона на строителите на модерна България.